

Εισαγωγή

Ο τρίτος τόμος των *Patras Working Papers* αποτελεί προϊόν της έρευνας που έχει προκύψει από την έως τώρα εκπόνηση του προγράμματος MORILAN «Μορφολογία και γλωσσική επαφή: Ελληνικές διάλεκτοι σε επαφή με την Τουρκική και την Ιταλική» (ΑΡΙΣΤΕΙΑ Ι / κωδικός 643), το οποίο ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2012 και αναμένεται να ολοκληρωθεί το Σεπτέμβριο του 2015.

Το συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα έχει ως στόχο να καλύψει ένα κενό στην έρευνα και βιβλιογραφία, καθώς, παρά το πρόσφατα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη μορφολογία, δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες που να επικεντρώνονται σε καταστάσεις γλωσσικής επαφής και, κατ' επέκταση, να διατυπώνουν τις αντίστοιχες θεωρητικές υποθέσεις. Ωστόσο, πρόσφατες εργασίες έχουν αποδείξει ότι τόσο τα φαινόμενα όσο και οι μονάδες της μορφολογίας μιας γλώσσας μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού, η δε μορφολογία ως τομέας να υποστεί αλλαγή στον ίδιο βαθμό που μπορούν και οι υπόλοιποι γλωσσικοί τομείς (βλ. Ralli 2012a,b).

Οι περισσότερες μελέτες που έχουν διεξαχθεί στο συγκεκριμένο πεδίο εστιάζουν κυρίως στην περιγραφή των δεδομένων, με στόχο να αποδείξουν τα όρια του δανεισμού, χωρίς να προβαίνουν σε θεωρητικές υποθέσεις που μπορούν να βοηθήσουν τη σύγχρονη γλωσσολογική θεωρία να συμπεριλάβει νέες προοπτικές για την κατανόηση του φαινομένου της γλωσσικής ποικιλίας και πολυπλοκότητας. Το πρόγραμμα MORILAN στοχεύει στο να καλυφθεί αυτό το κενό.

Θεμελιακός στόχος του προγράμματος είναι να εξετάσει τη μορφολογική αλλαγή σε καταστάσεις γλωσσικής επαφής και, κατά συνέπεια, να γεφυρώσει τη σύγχρονη μορφολογική θεωρία με τα πορίσματα που προκύπτουν από την εξέταση των φαινομένων που προκύπτουν από την επαφή γλωσσών. Έμφαση δίνεται σε δεδομένα από νεοελληνικές διαλέκτους που έχουν δεχθεί σημαντική επίδραση από γλώσσες διαφορετικής τυπολογίας και προέλευσης. Οι διάλεκτοι είναι η Κατωιταλιώτικη (Grekanico), η οποία διακρίνεται στην Γκρίκο (Griko) και Μποβέζε (Bovese), η Επτανησιακή (διάλεκτος των Ιονίων νήσων εκτός αυτής της Λευκάδας που ανήκει στην ομάδα των βορείων ιδιωμάτων), και οι Μικρασιατικές διάλεκτοι του Πόντου (Ποντιακή), της Καππαδοκίας (Καππαδοκική) και των Κυδωνιών και Μοσχονησίων (Αϊβαλιώτικη). Οι δύο πρώτες έχουν επηρεαστεί από την Ιταλική και τις λεγόμενες ρομανικές διαλέκτους (Σαλεντίνικη και Βενετσιάνικη, αντίστοιχα), ενώ οι Μικρασιατικές έχουν υποστεί επίδραση από την Τουρκική.

Οι στόχοι του προγράμματος διαρθρώνονται γύρω από 6 βασικούς άξονες: (α) Προσδιορισμό του τύπου της βάσης των μορφολογικών σχηματισμών, (β) Σχέση δομής και σημασίας στις μορφολογικές δομές, (γ) Δομή νοητικής αναπαράστασης στο νοητικό λεξικό (ΝΛ), (δ) Δανεισιμότητα λεξικών στοιχείων, (ε) Δανεισιμότητα λειτουργικών στοιχείων, (στ) Σχέση κλίσης και παραγωγής.

Τα άρθρα που περιλαμβάνονται στον τόμο είναι αποτέλεσμα της έρευνας που διεξήχθη στην πρώτη φάση του προγράμματος από τους ερευνητές που συμμετέχουν σε αυτό. Διακρίνονται σε δύο βασικές ομάδες, σε αυτά που αναφέρονται στην ιταλογενή επιρροή (άρθρα Α. Ράλλη, Ν. Κουτσούκου, Μ. Ανδρέου και Β. Μακρή) και σε αυτά που ασχολούνται με την τουρκική επίδραση (άρθρα Δ. Μελισσαροπούλου, Ε. Δημελά και Μ. Βαγριαϊκ & Μ. Janse), ενώ ο τόμος κλείνει με μια μελέτη για θέματα ελληνικής διαλεκτολογίας γενικότερα (άρθρο Ι. Μανωλέσσου).

Συγκεκριμένα, το άρθρο της Αγγελικής Ράλλη «Ιταλογενή ρηματικά δάνεια στις νεοελληνικές διαλέκτους» επικεντρώνεται στην επαφή των διαλέκτων με την Ιταλική και της ρομανικές διαλέκτους. Περιλαμβάνει κάποιες γενικές αρχές που διέπουν τη δανεισιμότητα των παραγωγικών ρηματικών επιθημάτων, τους λόγους που διαμορφώνουν το βαθμό της ποικιλοτήτάς τους σε διαλεκτικά συστήματα που βρίσκονται σε γλωσσική επαφή με την ίδια γλώσσα πηγή, και θέτει τις βάσεις για τη διερεύνηση και άλλων αντίστοιχων φαινομένων.

Το άρθρο του Νίκου Κουτσούκου «Η σχέση ενδογενών και εξωγενών παραγόντων στην αλλαγή του ρηματικού κλιτικού συστήματος της Griko» μελετά το μεταπλασμό διαλεκτικών ρημάτων, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις παραμέτρους της ενδοσυστημικής αλλαγής και της γλωσσικής επαφής. Εστιάζει στο θέμα των αιτιών που μπορεί να επιφέρουν μορφολογική αλλαγή και υποστηρίζει ότι η αναλογία παρ' όλο που επιτρέπει την αλλαγή δεν μπορεί να εννοηθεί ως η κύρια αιτία που την προκαλεί. Προτείνει ότι βασική αιτία για το μεταπλασμό των ρημάτων είναι η διαφορά στην παραγωγικότητα των κλιτικών τάξεων.

Στην εργασία του «Το φαινόμενο της αριστερόστροφης κεφαλής στη σύνθεση της Κατωιταλικής», ο Μάριος Ανδρέου μελετά το ρόλο ενδοσυστημικών και εξωσυστημικών παραγόντων σε περιπτώσεις γλωσσικής αλλαγής. Αναλυτικότερα, το βασικό ερώτημα το οποίο εξετάζει είναι κατά πόσον τα σύνθετα με αριστερή βάση (κεφαλή) στην Κατωιταλική είναι το αποτέλεσμα επαφής ανάμεσα στις ελληνογενείς και τις ρομανικές διαλέκτους της περιοχής, δεδομένου ότι η Ιταλική γλώσσα εμφανίζει και αυτή σύνθετα με αριστερόστροφη κεφαλή.

Το άρθρο των Βασιλικής Μακρή, Νίκου Κουτσούκου και Μάριου Ανδρέου με τίτλο «Δανεισμός ονομάτων και απόδοση γένους στην Επτανησιακή διάλεκτο» εστιάζει στην ενσωμάτωση ονοματικών δανείων από την Ιταλική και τα Βενετσιάνικα στην Επτανησιακή. Στο άρθρο επιχειρείται μία ανάλυση των μηχανισμών και των γραμματικών παραγόντων που καθορίζουν την απόδοση γένους σε δάνεια ονοματικά στοιχεία.

Η Δήμητρα Μελισσαροπούλου στο άρθρο «Το γένος και η κλιτική τάξη στην προσαρμογή δανείων ονομάτων» διερευνά δεδομένα από τρεις μικρασιατικές διαλέκτους και εξετάζει τη διαμόρφωση του γένους σε δάνεια ουσιαστικά. Προσπαθεί να απαντήσει σε βασικά ερωτήματα απόδοσης του γραμματικού γένους των ονομάτων καθώς και στο ερώτημα της σχέσης του γένους με άλλα χαρακτηριστικά, όπως είναι αυτό της κλιτικής τάξης.

Η εργασία της Ελεονώρας Δημελά «Τα τουρκικά επιθητικά δάνεια στις διαλεκτικές ποικιλίες της Μικράς Ασίας» διερευνά τον τρόπο με τον οποίο προσαρμόζονται επίθετα της Τουρκικής σε Μικρασιατικές διαλέκτους, προσβλέποντας αφενός στην ανάδειξη εκείνων των παραμέτρων, τυπολογικών, φωνολογικών, σημασιολογικών κ.ά., που παρεισφρουν στη συγκεκριμένη διαδικασία δανεισμού, και αφετέρου στη σύγκριση του φαινομένου με το αντίστοιχο των δανείων ονομάτων.

Ο τόμος κλείνει με το άρθρο της Ιώς Μανωλέσσου «Από την ιστορία των βορείων ιδιωμάτων: η γραμματική του Γ. Ρουσιάδη (1834)», το οποίο αναφέρεται σε ζητήματα που δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς στην προηγούμενη βιβλιογραφία. Πιο συγκεκριμένα, αναλύει θέματα της ιστορίας των βορείων ιδιωμάτων, στην οποία ανήκει και η Αϊβαλιώτικη, με βάση τη σπάνια γραμματική του Γ. Ρουσιάδη, το περιεχόμενο της οποίας αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας και μελέτης στο πλαίσιο του προγράμματος.

Τέλος θα ήταν σοβαρή παράλειψή μου να μην ευχαριστήσω το Νίκο Κουτσούκο για την προσπάθεια την οποία κατέβαλε για την επιμέλεια και την έκδοση του παρόντος τόμου. Με την πολύτιμη βοήθειά του ο τόμος *Μορφολογία και γλωσσική επαφή: Ελληνικές διάλεκτοι σε επαφή με την Τουρκική και την Ιταλική* κέρδισε τόσο σε αρτιότητα εμφάνισης όσο και σε χρονικά σύντομη έκδοση.

Πάτρα, Δεκέμβριος 2013

Αγγελική Ράλλη
Καθηγήτρια Γλωσσολογίας Παν. Πατρών
Μέλος της Ακαδημίας της Ευρώπης